

Llengua mil·lenària

✱ ISTOCKPHOTO

La llengua catalana, pal de paller de la nació catalana, es troba en un estat de salut delicat, en un context diglòssic, sense un estat que la defensi i amb una disminució progressiva de l'ús social, que l'aboca a un futur incert a mitjà termini

La setmana passada l'Institut d'Estadística de Catalunya va donar a conèixer l'Enquesta d'Usos de la Població 2018 al Penedès, que és un encàrrec quinquenal de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat, i també es va fer públic l'informeCAT 2020, realitzat per la Plataforma per la Llengua. Del primer, en teniu un extracte al final d'aquest Tema de la Setmana, i del segon en recollim algunes dades significatives que ajuden a entendre quin és l'estat de salut de la llengua catalana ara mateix. Hem volgut, tanmateix, anar més enllà i complementem el reportatge amb una entrevista amb el president de la Plataforma per la Llengua, amb un article d'opinió d'un expert en l'ús de la llengua com és el professor Pere Martí, amb un mapa del domini lingüístic del català i la seva divisió dialectal i amb una introducció prèvia, breu –com no pot ser d'altra manera, per raons d'espai–, sobre els orígens, l'evolució del català i les interferències que fan necessària una normalització lingüística (amb

el benentès que el que és normal, no necessita normalitzar-se).

Com diu el títol, el català no és un invent d'ahir, ni d'abans-d'ahir. És una llengua mil·lenària. Una de les 4.000 llengües vives que hi ha al planeta, segons recollia el 1994 Jesús Tuson, professor de lingüística de la UB, al seu llibre *El llenguatge* (Empúries). En 25 anys se'n poden haver perdut unes quantes, però el ritme d'emporiment idiomàtic del món tampoc és accelerat com perquè hagi pogut variar gaire en un període tan breu de temps.

D'abans del segle XI

És impossible precisar la data exacta dels seus orígens perquè, com tota llengua, és fruit d'una evolució. I en el nostre cas, fruit de l'evolució del llatí vulgar –popular– que van portar els romans a la part nord-oriental de la península Ibèrica el segle II aC. Altres llengües romàniques que tenen el mateix origen són el castellà, el francès, el gallec, l'italià (és clar) o el

El primer text que ens ha arribat en català és *Greuges de Guitard Isarn* (1080-1095)

romanès. El primer referent escrit de què tenim testimoni són els *Greuges de Guitard Isarn* (1080-1095), que combinen el llatí i fragments d'un incipient català medieval. Si del segle XI ens arriben els primers textos, no és forassenyat pensar que la parla devia ser bastant anterior. Tal vegada dels segles VII-VIII (mil anys després de l'arribada dels romans)? Suposicions a banda, el XII trobem el primer document 100% escrit en català, la traducció del *Liber Iudicum* (1150), i a principis del XIII el primer text literari en català, el recull de sermons *Homilies d'Organyà*.

D'aquells temps sabem que la poesia trobadoresca va convertir el català en llengua literària (oral) a la Cort. Amb la derrota de Muret (1213), que atura l'expansió catalano-aragonesa cap al nord, es precipita l'emancipació del català de l'occità. No cal dir que en aquells temps el català és la llengua d'ús corrent entre la població del territori, i que el mateix segle XIII s'expandiria per tot el domini

Tan sols el 38,5% de catalans parla en català als seus fills

El 34,3% d'habitants de Catalunya tenen el català com a primera llengua

El català és la desena llengua de la Unió Europea i 19a del món en nombre de tuits

Netflix només ofereix 4 de les seves 2.092 pel·lícules en català

Divisió dialectal del català

lingüístic actual amb la conquesta, per part de Jaume I el Conqueridor, de Mallorca (1229), repoblada amb gent de l'Empordà, i del Regne de València (1238), repoblat al litoral per catalans i a l'interior per aragonesos. El mapa actual del domini lingüístic del català encara n'és deutor. També del segle XIII són el pacte entre el Bisbe d'Urgell i el comte de Foix per compartir el domini d'Andorra (1278) i la conversió del català en llengua de cultura gràcies a Ramon Llull (1232-1316) i a les cròniques de Jaume I i Bernat Desclot. El XIV els seguirien Vicent Ferrer, Bernat Metge, Francesc Eiximenis i els cronistes Ramon Muntaner i Pere el Cerimoniós, i el XV, Ausiàs March i el *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell. Tanmateix, el llatí seguia sent la llengua de cultura i de relacions internacionals.

de la cort, la noblesa l'adopta com a llengua de cultura, baixa la producció escrita en català, que ha perdut prestigi en les altes esferes de poder, i comença la supeditació al castellà. Això provoca un empobriment de la llengua literària, certament, però val a dir que la pressió castellanitzadora no té conseqüències fins segles més tard per a una massa eminentment analfabeta. El català es ruralitza i el llegat que ens queda són els goigs, els rodolins, les nadales, la cançó popular i altres formes de transmissió oral, que mantenen tota la vigència.

1714, un abans i un després
Els Decrets de Nova Planta (1707 al País Valencià, 1715 a les Balears i 1716 a Catalunya) van suposar un abans i un després per a la nostra llengua. Per primer cop, el català deixa de ser oficial i s'intenta imposar el castellà en tots els àmbits públics. A efectes pràctics, però, només afecta els àmbits més arranats al poder, ja que en l'ús privat persisteix plenament el català com a llengua de convivència. De fet, el català era l'única llengua que seguia coneixent la població, i si bé la voluntat castellanitzadora és persistent i sistemàtica –fins als nostres dies, ja hi arribarem–, al XVIII encara té poc calat social. I és que encara que el 1768 s'ordeni l'ús del castellà en l'educació, l'alfabetització podia rondar entre el 5% i el 10% de la població. Així, l'administració i la justícia es castellanitzen, la burgesia adopta la llengua imposada com a pròpia; militars, funcionaris, aristòcrates

Dinastia castellana a la Cort
A principis del segle XV, Martí l'Humà mor sense descendència i el compromís de Casp (1412) fa entrar per primer cop la dinastia castellana al país, els Trastàmara, que porten el castellà a la Cort. Va ser, amb tot, als segles XV i XVI que el català va viure la seva màxima expansió territorial, amb la seva presència als regnes de Nàpols i Sicília, i també amb els papes Borja a Roma. I paradoxalment, amb el casament de Ferran II i Isabel I de Castella, **tot i que "amb separació de béns"**, es fa el primer pas cap a la subordinació de la corona catalano-aragonesa a la castellana. El castellà es converteix del tot en la llengua

Observacions

- No a tot el País Valencià es parla català. Les comarques de l'interior són 100% castellanoparlants.
- També forma part del domini lingüístic la franja catalano-aragonesa.
- L'àmbit del català arriba fins a la comarca del Carxe (Múrcia).
- El dialecte balear diferencia entre mallorquí, menorquí, eivissenc i fins i tot formenter.
- Altres subdialectes són l'apitxat (a la ciutat de València i rodalia), el tortosí (terres de l'Ebre i nord del País Valencià) o el pallarès (comarques del Pallars), entre altres.

La primera cançó en català de Rosalía,

"Millonària", va tenir dos milions de visites al youtube en 24 hores

Les nou marques de telèfon mòbil més venudes

als estats on es parla català (Espanya, França, Andorra i Itàlia) incorporen el català

Únicament un de cada cinc llibres

que venen les grans superfícies són en català

Amazon no inclou el català al seu portal de compravenda

malgrat que el 50% dels seus magatzems logístics a Espanya (13) són en territori catalanoparlant

Pere Martí i Bertran

Professor i escriptor

Català, on vas?

Que les llengües són organismes vius que neixen, creixen, evolucionen, s'influencien les unes a les altres i que, finalment, també moren em sembla que no ho dubta gairebé ningú, almenys si és una mica llegit o s'ha interessat poc o molt per la seva, de llengua, o per les que coneix o té al voltant. No ho exemplificaré, però estic segur que gairebé tothom ho podria fer: el naixement de les llengües romàniques, la influència de les llengües ameríndies en les europees, la mort del darrer parlant del dàlmata...

La llengua catalana, naturalment, no n'ha estat, n'és ni en serà cap excepció. Va néixer, com la resta de llengües romàniques, del llatí; va créixer amb moments d'esplendor tan primerencs com la prosa de Ramon Llull o la de la Cancelleria Reial; ha anat evolucionant, com demostren quantitat de textos, molts dels quals hem de llegir adaptats o en versions actualitzades per poder-los entendre bé, com és habitual en qualsevol llengua de cultura; n'ha influenciat d'altres, de llengües (només cal recordar el pes que ha tingut en el lèxic mariner de bona part del Mediterrani gràcies als Consolats de Mar, posem per cas), i n'ha rebudes de nombroses i d'allò més diverses (només cal fer un repàs als nou volums del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines per quedar-ne més que convençut). I la mort?, ja es deu preguntar més d'un lector. Doncs també li haurà d'arribar, no siguem il·lusos, però hauríem de mirar, entre tots, que fos com més tard millor i que poguéssim continuar existint i evolucionant amb el màxim de dignitat i de naturalitat, si em permeteu els termes.

La llengua catalana, l'han donada per morta en més d'una ocasió, per causes i circumstàncies diverses. Qui no recorda el tan citat "El catalán es una lengua muerta para la república de las letras" de l'il·lustrat Antoni de Capmany (1742-1813)? Potser ja no hi ha tanta gent que recordi l'al·legoria de "la morta-viva", un dels símbols de la Renaixença. Com també pot ser que sigui més minoritari el coneixement del llibre *El futur de la llengua catalana*, en què Modest Prats, Albert Rossich i August Rafanell, l'any 1990, li van augurar cinquanta anys de vida. Per no citar exemples dels nombrosos intel·lectuals i pseudointel·lectuals franquistes que també la van donar per morta, fent palès el seu desig no gens amagat.

Avui dia, per causes molt diverses, però majoritàriament extralingüístiques, hi torna a haver moltes veus que parlen d'una mort, lenta però mort al cap i a la fi, del català. No negaré pas que la situació és crítica, que la influència del castellà cada vegada n'elimina més trets distintius, tant morfosintàctics (els pronoms febles, sobretot *en i hi*, que el castellà no té, en poden ser un bon exemple), com fonètics (la diferenciació entre *es i os* obertes i tancades o la reculada de les apostrofacions i les elisions, posem per cas) i fins i tot lèxics, els menys abundants ara per ara, almenys en els textos impresos, tot i que cada vegada és més habitual de trobar-n'hi, malgrat els correctors: registrar en comptes d'*escorcollar* o *regirar*, caixa en comptes de *capsa*, innombrable per *innominable*, provar on hi hauria d'haver *tastar*, etc.

Què hi podem fer? Jo diria que en primer lloc no obsessio-nar-nos-hi, però en segon lloc fer tot el possible perquè els

canvis, l'evolució, es produeixin amb el màxim de dignitat i naturalitat, com he apuntat suara. I què vol dir això de la dignitat i de la naturalitat? Doncs, senzillament que hem de mirar d'aconseguir que els canvis no siguin majoritàriament deguts a causes extralingüístiques, no siguin perquè encara hi ha un estat que ens prohibeix que els diversos organismes oficials dels territoris de parla catalana es comuniquin entre ells en català, perquè encara hi ha un estat que impedeix que la llengua catalana pugui ser oficial a Europa, perquè encara hi ha un estat que imposa uns models de justícia tan centralitzats i controlats que fan que els judicis en català a Catalunya no arribin al 10%, perquè encara hi ha un estat que permet que funcionaris seus humiliïn parlants de la llengua catalana per sol fet de fer-la servir en aeroports, comissaries, ambulatoris... I com es pot aconseguir, això? Doncs amb un estat propi, no n'hi ha d'altra. N'hi hauria prou? No, ni de bon tros, però seria un pas important. L'altre, és el compromís personal, és exigir tothora els nostres drets, no renunciar mai a l'ús habitual de la llengua, valorar-la com el que és: una llengua europea amb uns deu milions de parlants i amb un gran potencial humà, econòmic i intel·lectual. En definitiva, actuant com si el català fos la llengua normal d'un país normal, per difícil que ens pugui semblar, per traves que ens hi posin.

Només així, l'evolució del català serà digna. La naturalitat ja la marcarem nosaltres mateixos, adaptant anglicismes, castellanismes o qualsevol altre terme que necessitem, com sempre hem fet i haurem de continuar fent, perquè tot canvia, res no és immutable, i molt menys la llengua, que és un organisme viu, ja ho hem dit.

El 44,3% de webs oficials de l'administració general

de l'estat diferencia entre català i valencià

El 44,5% d'habitants de Catalunya

creuen que el català, el valencià i el mallorquí són llengües diferents

Només el 4,3% d'exàmens d'advocacia de 2019

de Barcelona, València i Mallorca es van fer en català

Tan sols 43 dels 805 llocs de treball creats el 2019 en jutjats de Catalunya exigien el coneixement del català

Llengua habitual d'ús

Alt Pirineu i Aran
58,8% català
6,4% català i castellà
25,6% castellà
9,2% altres

Catalunya Central
59,6% català
6,4% català i castellà
26,9% castellà
7,1% altres

Comarques de Girona
54,1% català
7,5% català i castellà
29% castellà
9,4% altres

Ponent
57% català
7,2% català i castellà
22,5% castellà
13,7% altres

Àrea Metropolitana de Barcelona
27,5% català
7,6% català i castellà
57,9% castellà
7% altres

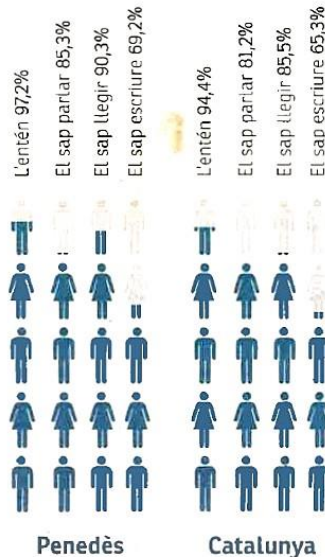
Terres de l'Ebre
72,2% català
4,4% català i castellà
11,6% castellà
11,8% altres

Camp de Tarragona
40,4% català
7,5% català i castellà
41,4% castellà
10,7% altres

Penedès
38,9% català
7,6% català i castellà
46,9% castellà
6,6% altres

Catalunya
36,1% català
7,4% català i castellà
48,6% castellà
7,9% altres

Enquesta d'usos lingüístics del català 2018

FONT: Idescat

i alt clergat vingut de fora tenen el castellà com a llengua d'ús (no pas els eclesiàstics de la terra, que són els que mantenen el contacte diari amb la gent). El 1773 es prohibeix l'edició de llibres en català a la Universitat de Cervera, el 1799 es prohibeix el teatre en català... i comencen a sorgir els primers barbarismes. *Xispa, arrastrar, bodega, vivenda o embustero* venen d'aquella època.

Recuperació literària i pèrdua d'ús social

Al XIX, a la política lingüística de l'Estat cal sumar-hi el trasllat de la gent del camp a la ciutat i el progressiu abandó de l'ús públic del català, que no tenia cap mena de prestigi. Qui volia escalar socialment, canviava de llengua. Al País Valencià és on la castellanització era més vigorosa. Però, a la segona meitat del XIX sorgeix un fenomen que dona autoestima a la llengua: la Renaixença. De primer, Milà i Fontanals comença l'estudi de la perduda tradició literària en català, es recuperen els Jocs Florals i apareixen autors de primer nivell que restauen la llengua catalana literària i la posen al dia, com són principalment Verdaguer (poesia), Guimerà (teatre) i Narcís Oller (narrativa).

A principis del XX el Noucentisme n'agafa el relleu i, amb Eugeni d'Ors,

planteja la construcció d'una cultura nacional catalana. És temps de la Mancomunitat de Catalunya (la primera institució política amb visió de país), de Fabra i les seves normes ortogràfiques, de la premsa en català. Però el XX és un segle trágic per a l'ús social de la llengua catalana. Fins al XIX, la població no en coneixia altra, però amb la universalització de l'educació –majoritàriament en castellà, no cal dir-ho–, el servei militar obligatori (que ve del XIX), les dictadures, l'onada migratòria del sud peninsular dels anys 60 i l'aclaparador domini dels mitjans de comunicació de masses en castellà, el català ha passat de ser la llengua del 90% dels catalans a ser la llengua habitual de tan sols el 36,1% (dades de l'Idescat del 2018). I a la resta dels territoris de parla catalana, encara pitjor.

El XX és també un segle d'alts i baixos. A la ingent tasca de la Mancomunitat (1914-1923) per projectar el català va seguir la prohibició de l'ús del català de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930); amb la República i l'Estatut de Núria (1932), el català es converteix per primer cop des de 1714 en cooficial, hi ha una progressiva catalanització de l'escola i es crea per primer cop un mercat literari català. Encara el 90% de la població parla català. Però la diglòssia no tenia

aturador. El franquisme (1939-1975) fa una persecució implacable de la llengua pròpia de Catalunya, amb uns furibunds intents anihiladors en la primera època que la releguen als àmbits privats.

Han estat claus per a la seva supervivència, amb la recuperació de la democràcia, l'escolarització en català i TV3, que han fet entrar el català a totes les llars i li han atorgat un estatus de normalitat. Hi ha premsa (sobretot local), hi ha ràdios, hi ha un mercat literari important, traduccions, però el domini lingüístic és cada cop més estret. El cine en català és testimonial; els canals privats de televisió han inundat l'oferta audiovisual de la llengua castellana; als jutjats, res de res; el veto de l'Estat a permetre'n l'ús oficial al Congrés o a la Unió Europea és sistemàtic; i les onades migratòries, aquest cop procedents d'altres països, des del tombant de segle, tampoc hi han ajudat. Tot això fa que avui el català sigui una llengua amenaçada. A comarques com les del Penedès o de l'interior es percep menys; desplaçar-se per la costa, per Barcelona i la seva àrea metropolitana –per on la campanya el turisme de masses, en definitiva– o més enllà del Principat (País Valencià, les illes, Catalunya Nord) és donar-se un bany de realitat.

Estabilitat dins la gravetat

Els penedesencs tenen un coneixement del català entre tres i cinc punts per sobre de la mitjana catalana, segons es desprèn de l'enquesta d'usos lingüístics 2018 que impulsa la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat. Els coneixements de la llengua pròpia de Catalunya han crescut en els darrers cinc anys, per bé que segueix amb clara inferioritat amb relació al castellà (vegeu quadre superior). Aquesta és la segona onada de l'enquesta en què les dades es territorialitzen amb l'especificat del Penedès (Alt Penedès, Baix Penedès, Garraf i Anoia, llevat dels vuit municipis de l'Alta Anoia). Actualment al Penedès hi ha 193.000 persones que saben parlar el català, de les quals 136.900 el tenen com a primera llengua (el castellà és primera llengua de 214.000). Segons la sociòloga Anna Torrijos, "el Penedès és una de les zones on la millora en els coneixements del català es noten més, sobretot en l'habilitat de parlar i escriure". Altres dades de l'enquesta són que el 34,7% de penedesencs tenen el català com a llengua inicial en les converses; el 38,9, com a llengua d'ús habitual; i el 40,2%, com a llengua d'identificació. Quatre de cada cinc penedesencs afirmà que el fa servir cada dia (davant del 95,2% d'ús diari del castellà). Ara bé, tan sols el 18,5% el fan servir molt i el 23,6% no ho fa mai. Els sectors amb major predominància de l'ús del català són l'administració local (el 41,5% el fan servir d'entrada) i la Generalitat (40,7%); als bancs, el percentatge baixa al 30,8%; i amb el personal mèdic, al 25,2%. Al sector comercial el més corrent és l'ús combinat de català i castellà; a les botigues, el català és primera llengua del 18,7% dels penedesencs i en les grans superfícies, del 16,3%.